

A magyar kisebbségi kultúra és intézményei a Nyugat-Bácskában – Zombor és Kúla

Vers Ramóna² – Wetzl Viktor³ – Reményi Péter⁴

ABSTRACT

Keywords: Western Bačka, tradition, Hungarian culture, minority

Out of the areas having been cut off from the mother country according to the Trianon Peace Treaty the Vajdaság is the most stable geographical unit of the Hungarian culture, civilisation and traditions. The Western Bačka is the western part of the Vajdaság neighbouring with Croatia where during history the different ethnic groups were living next to each other. Despite of this the significantly decreased Hungarian population desperately tries to sustain the mother tongue and the traditions in this rather heterogenic area. The Hungarian cultural life possess in numerous cases hardly any positive future but the Hungarian state application and support programs could give a chance to a certain enthusiasm and could promote the prosperity of local economies. We also have to add that in the settlements populated by Hungarians along the Western Bačka patriotism and loyalty could help in the survival of the Hungarian culture. The community and spatial organising force of the Roman Catholic Church is also accentuated in the life of the Hungarian minority so as the memorial policy of the Hungarian state and the historical events in preserving the living and remaining events and traditions.

1. A kutatás háttere

Jelen tanulmány egy Magyarországtól elszakított régióban, a Vajdaságban, a Nyugat-bácskai körzetben, a helyi szigetmagyarság körében tett kutatómunkánk eredményein alapszik. A kutatás a magyarsággal, a magyar kultúra és a vizsgált térség művelődési életének azon oldalával foglalkozik, amely napjainkban keretet ad a magyar identitás megőrzésének, megélésének.

A kétszer tíznapos terepi kutatómunka (interjú készítés, résztvevő megfigyelés) 2015 őszén és 2016 tavaszán zajlott a vizsgálati területen. A kutatás a Lakiteleki Népfőiskola Alapítvány szervezésében, a Miniszterelnökség, az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Hungarikum Bizottság támogatásával – kiemelt projektként – került lebonyolításra. A kutatássorozat célja a kárpát-medencei határon túli magyarság épített, szellemi és kulturális értékeinek feltárása és egy értékkataszter összeállítása volt.

Az őszi adatfelvétel során a negyven fős kutatócsoport csaknem 700 kérdőívet töltetett ki a körzet tizenhat vizsgált településén élő magyar lakosságot célozva, ügyelve arra, hogy kor, nem és végzettség szerint a lehető legárnyaltabb képet kapjuk. Az adatközlők köréből kiválasztott, kiemelkedő helyismerettel bíró személyekkel elvégzett közel 150 mélyinterjú képezte a primer adatgyűjtés második ütemét. A jelen munkában tárgyalt vizsgálati részterületen – Zomborban és Kúlában – végzett kutatómunka során mindkét városban 22-22 kérdőív került kitöltésre a kutató-

² PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet.

³ PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet

⁴ adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet

csoport által felkeresett helyi magyarság körében. A vizsgálat második (tavaszi) körében a kérdőíveket kitöltő adatközlők közül választottuk ki azokat a személyeket (kiemelkedő helyismerettel bírók, értékőrzők), akik többletinformációval szolgálhattak, így további 14-14 mélyinterjú készült a két településen.

2. A nemzeti kultúra politikai földrajzi jelentőségéről

A nemzeti kultúra – melynek egységes, mindenki által elfogadott definíciója nem létezik – egyik lehetséges értelmezése szerint egy rendkívül bonyolult, összetett, különböző érdekek által irányított és befolyásolt rendszer, mely egy embercsoport szellemi és anyagi értékeit, szokásait, hiedelmeit, szimbólumait, rítusait stb. foglalja magába, amin keresztül az identitásának az egyik legfontosabb alapját, szubsztanciáját képezi és így a nemzet konstruálásának egyik meghatározó tényezője. (NIEDERMÜLLER P. 2000) Jelen munkánkban nem kívánunk a kultúra mibenlétével foglalkozni, sem elméleti sem gyakorlati megközelítésben, pusztán arra szeretnénk rámutatni, hogy a kultúra milyen fontos szerepet játszik politikai földrajzi, geopolitikai szempontból is.

A tág értelemben vett kultúra – és azon belül a nyelv, a közös történelem, a csoport tagjai által vallott értékek, a közös eredetmítosz, a közös hősök, a nagy tragédiák, a nagy teljesítmények, a szimbolikus intézmények és helyek – jelenti a nemzeti identitás alapjait, a nemzeti identitás pedig előfeltétele a nacionalizmus, mint ideológia megszületésének és működésének. A nacionalizmus pedig leírható úgy is, mint a nemzetet (embercsoportot) a földrajzi térrel (haza/szülőföld) összekapcsoló ideológia. (TAYLOR, P. J. – FLINT, C. 2000; pp. 192-193) Ebben a gondolatmenetben tehát kultúra, identitás, nemzet és tér összekapcsolódik, a kultúrának közvetlenül fontos, a nemzetet a térhez (szülőföldhöz) kapcsoló, földrajzi szerep jut. Ugyanakkor a kölcsönhatás fordítva is igaz, a tér egyes kitüntetett elemei, pontjai szintén hatnak az identításra, annak nagyon fontos építőelemei lehetnek, hiszen általában, ami egy közösséggel történik, az térben valahol történik, minek következtében a térben ennek „lenyomata” születik, mely a csoport emlékhelyeként az identitást erősítő szerepet kap(hat) (NORA, P. 2003).

A magyar nemzet, általa a nemzeti kultúra és intézményrendszere (társadalmi funkcióit, a kultúrafogyasztók igényeit, összességében a társadalomban elfoglalt szerepét és fejlődési lehetőségeit tekintve) a trianoni békediktátum (1920) után politikai földrajzi értelemben különféle helyzetbe kerülő csoportokra bomlott. Egyik csoportosítási szempont lehet a többségi-kisebbségi, melynek értelmében megkülönböztethetjük a nemzet, valamint a kultúra és intézményrendszere magyarországi és a kisebbségi sorban élő magyarsággal rendelkező államokbeli helyzetét. Utóbbiakon belül különbséget tehetünk a tömbben élő, illetve a szórványban/diaszpórában élő magyarság között is, (AGÁRDI P. 2005). A különböző helyzetek különböző feladatokat rónak a kultúrára és intézményrendszerére, különböző lehetőségeket teremtenek és eltérő stratégiákat követelnek meg a nemzeti közösségektől. A kisebbségi élethelyzet (különösen a szórvány) a kultúrára és intézményrendszerére alapvetően a nemzeti identitás megőrzését rója feladatként, a korlátozott erőforrások erre fordítódnak.

Továbbá kisebbségi helyzetben magát, a kultúra megélését is egyfajta kettősség jellemzi, hiszen sajátossága, hogy két egymásra egyidejűleg hatással levő tényező befolyása alatt áll, ezt fontos figyelembe venni a kutatás során. A vajdasági magyar kultúra része a magyar nemzeti kultúrának, de ugyanakkor együttélési kultúra is, azaz a többségi szerb és más helyben élő kultúrákkal is folyamatos kölcsönhatásban áll (LOVAS I. (szerk.) 2011).

3. A kutatás földrajzi keretei

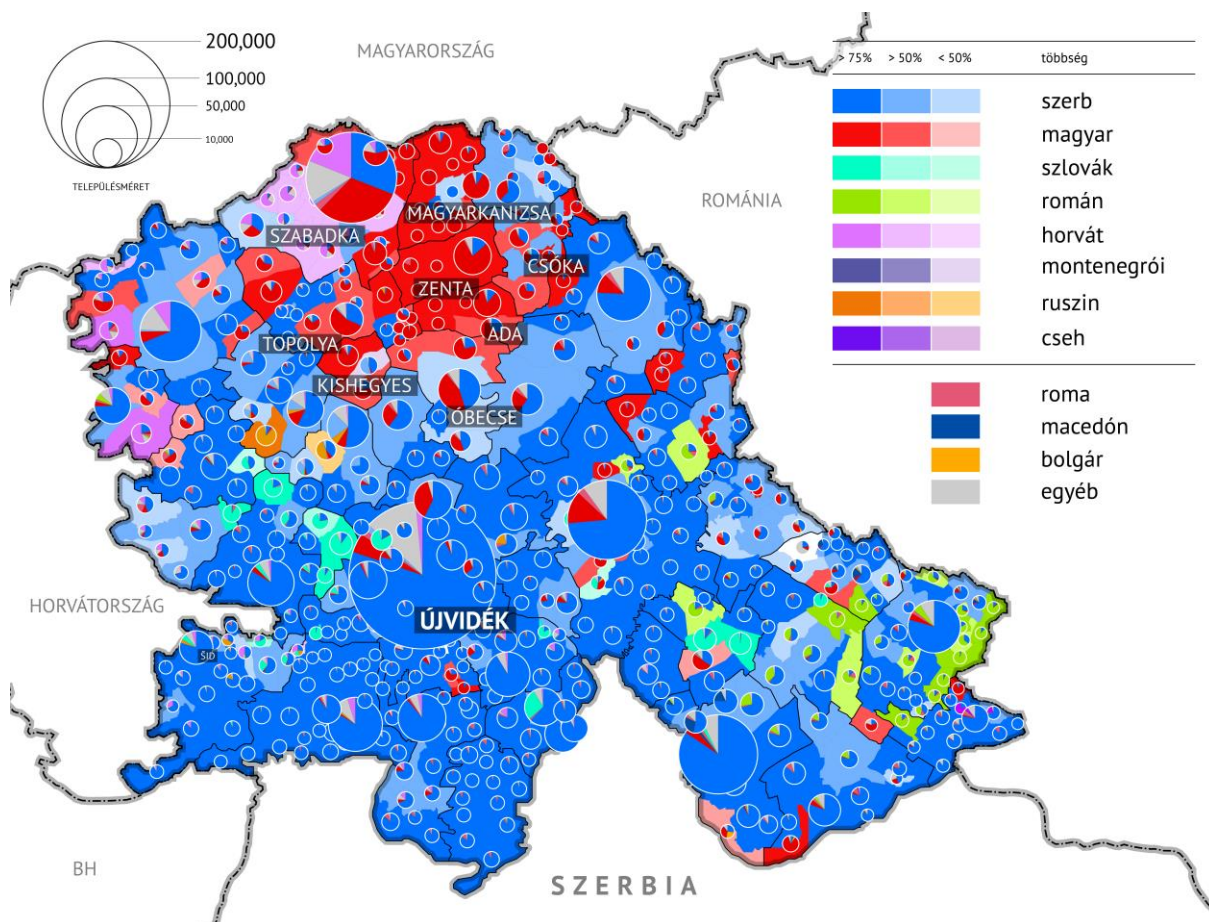
A Vajdaság egy történeti-földrajzi régió Közép-Európában az Alföld déli felén, mely 1920-ig kisebb megszakításokkal a Magyar Királyság, 1920 óta pedig (szintén nem kontinuuosan) Szerbia része (LÓRINCZNÉ BENCZE E. 2010). A területet a Duna, a Tisza és a Száva három tájegységre osztja (Bácska, Bánát, Szerémség). A régió évszázadok óta a magyar és a délszláv népesség kontaktzónája, melybe a 18. századtól kezdődően számos más közép-európai etnikum is betelepült. Bár a Vajdaság déli határsávja egy alapvetően stabil határ mentén fekszik, története belső és külső határváltozásokban bővelkedett az elmúlt három évszázad során (KOCSIS Z. et al. 2013). A Vajdaság ideája viszonylag fiatal *képződmény*, eredetileg a Kárpát-medence déli határán élő szerbek 1848-as, egy autonóm, közvetlenül a Habsburg hatalom alá szervezett területi entitás kialakítására irányuló területi követelése alkották. (GULYÁS L. 2007)

A térséget mind a szerb, mind a magyar emlékezet és nemzeti identitás az adott közösség területének tekinti, függetlenül attól, hogy az adott korszakban mely állam részét képezte és mely nemzet tagjai alkották lakosságának többségét. Ez a hétköznapi szimbolikában, a banális nacionalizmusok területén is megjelenik (TORSTI, P. 2004), az elmúlt két évtizedben pedig a hivatalos politikai diskurzusokba is bekerült (LÉPHAFT Á. 2011).

Az etnikailag vegyes jelleg, melyben dominálnak a magyar és a délszláv lakosok, az etnikai, nyelvi, vallási és kulturális határok egy széles frontier zónáját alkotják. Északkeletről délnyugat felé fokozatosan veszít a térség magyar jellegéből és erősödik a délszláv elem, annak minden jellemzőjével (nyelv, szimbólumok, építészet, konyha, populáris kultúra, kulturális intézményrendszer stb.). A térségre jellemző a kettős és többes identitások megléte, a vegyes házasságok viszonylag magas száma és a vajdasági regionális identitás is (LÉPHAFT Á. 2011, PAP N. 2013).

A Vajdaság Európa egyik valódi multikulturális régiója. A tartomány demográfiai története rendkívül változatos, az elmúlt évezredben a jellegadó folyamatai a magyar és a szerb etnikai szállásterületek váltakozó határtérség szerepéhez kapcsolódtak. A soknemzetiségű régió kialakulása az Oszmán birodalom balkáni előrenyomulásával indult, mely észak felé kényszerítette a térség délszláv lakóit, mindenek előtt Szerbiából és Boszniából. Az 1514-es magyarországi parasztfelkelés előtt a térségben egy csökkenő mértékű, de egyértelműen magyar többségű lakosság volt található, (KOCSIS, K. – KOCSIS-HODOSI, E. 1998) de a felkelés és a nem sokkal későbbi mohácsi csatavesztés (1526) katasztrofális demográfiai következményekkel (is) járt: a Kárpát-medence déli vidékeinek nagy területei veszítették el magyar lakosságukat. Röviddel a középkori magyar állam bukását követően a betelepülő szerb lakosság kialakította ritkás településhálózatát a mai Bácskában. A szerbek Nagy Vándorlása az Oszmán birodalomból (1690-től kezdődően, mindenek előtt a mai dél-Szerbia és Koszovó területéről) drasztikusan megnövelték a mai Vajdaság szerb lakosságának számát. A 17-18. századi Habsburg felszabadítás következtében számos etnikai csoport önkéntes vagy kényszerű, spontán, avagy tervezett migrációja indult meg a felszabadított területek benépesítésére. A 18. század közepétől ez eredményezte a térségben a nagy német, magyar, szlovák és ruszin "gazdasági migráns" tömegek megjelenését (KOCSIS, K. – KICOŠEV, S. 2006). A katonai határőrvidék szerb katonaparasztrajai is kénytelenek voltak beilleszkedni a civil közigazgatás keretei közé (GAVRILOVIĆ, V. 2001). A betelepülések és betelepítések következtében egy etnikailag, nyelvileg, vallásilag, kulturálisan rendkívül heterogén, mozaikos térség jött létre, melyben a három nagy csoport (szerbek, magyarok, németek) a 19. század végén közel azonos arányban voltak jelen.

A 20. század során az etnikai összetétel drasztikusan megváltozott. 1910-et követően a szerb anyanyelvű lakosság aránya megduplázódott, a többieké visszaesett – amely nem zárja ki, hogy egyes kisebb csoportok létszámukat tekintve nőni tudtak. A többség abszolúttá válása alapvetően a bevándorlás következtében jött létre az 1. és a 2. világháborút követően. Az első után a magyarok létszáma esett vissza jelentősen, a másodikat követően pedig a németység tűnt el szinte teljesen a térségből. (LÉPHAFT Á. 2011, GÁBRITY-MOLNÁR I. 2011). Az 1990-es éveket követően a lakosság száma csökkenésnek indult, melyben a negatív természetes szaporodás és az emigráció is szerepet játszik (1. ábra).

1. ábra: A Vajdaság etnikai összetétele a 2011-es szerb népszámlálás alapján (LÉPHAFT Á. 2014)

A Bácskai-síkvidék, az Alföld nagy részén elterülő Duna–Tisza-közének déli részét képezi, földrajzi tájegységek szerint középtáj. Két kistájra osztható, ezek közül a déli, a Bácskai löszös síkság nevet viseli. Ennek termőföldjei átlagosan is 45 aranykorona érték felett vannak, melyeket jellemzően szántóföldként hasznosítanak (SINKOVICS F. 2005). A Bácska területének 85%-a a trianoni határrendezések óta Szerbia ÉNy-i részét képezi, a Vajdaság Autonóm Tartomány nyugati területén fekszik. Három közigazgatási körzetre tagolódik: az Észak-bácskai, a Nyugat-bácskai és a Dél-bácskai körzetre.

Nyugat-Bácska Duna menti területei erdőkben igen gazdagok, a térség csaknem 5%-a erdős, ami több, mint 11 ezer ha (DIÓSI V. 2008). A körzet legfontosabb vizét a Duna jelenti, mely több mesterségesen kiépített csatornával is összeköttetésben áll. Nyugat-Bácska keleti részén a Telecskai-dombok településein korábban a szőlőművelés volt meghatározó, azonban ennek mára

már alig maradtak nyomai, napjainkra jellemzően inkább gyümölcsstermesztéssel foglalkoznak. A nyugat-bácskai Duna mente földrajzi és természeti adottságainak köszönhetően kiemelkedő idegenforgalmi potenciállal bír, a falusi turizmusban rejlő lehetőségek hatékony kihasználásához szükség van arra, hogy a helyi közösségek felismerjék természeti és helyi kulturális értékeiket, illetve ápolniuk kell saját hagyományaikat.

A Nyugat-bácskai körzet (szerbül Zapadnobački oblast) területe 2 403 km², a 2011-es szerb statisztikai hivatal adatai alapján népessége pedig 188 087 fő, melyből a magyarok száma 17 576 fő. Közigazgatásilag négy községből (szerbül opština) áll, ezek: Apatin, Hódság, Kúla és Zombor, melyek közül az utóbbi a legnépesebb (85 903 fő), amely Zombor – mint körzeti és községi központ – mellett további 15 települést foglal magába. A körzet összesen 37 települést tömörít. (STATISTICAL OFFICE OF THE REPUBLIC OF SERBIA 2012)

A kutatásba bevont tizenhat település kiválasztásánál két szempont játszott meghatározó szerepet. Az egyik, hogy a magyar nemzetiségűek száma elérje a településenkénti 250 főt, vagy legalább a minimális arányuk elérje a 4%-ot. További feltétel volt az olyan települések kiválasztása, amelyekben napjainkban is valamilyen jellegű szervezett magyar kulturális élet folyik. A magyarok által lakott, de a statisztikai keretszámokat el nem érő, vagy szervezett magyar kulturális étellel nem bíró településeken ugyan nem készült kérdőíves felmérés, sem mélyinterjúzás nem történt, azonban tereplátogatást tettünk ezekben a falvakban is, innen származó tapasztalatokkal bővítve a kutatómunka eredményeit.

1. táblázat: A vizsgálatba bevont települések, lakosság számuk és a magyar nemzetiségűek száma és aránya. (STATISTICAL OFFICE OF THE REPUBLIC OF SERBIA 2012)

Település	Lakosság (fő)	Magyarok száma (fő)	Magyarok aránya (%)
Apatin (Apatin)	17 411	732	4,2
Bezdan (Bezdan)	4623	2522	54,5
Cservenka (Červenka)	9001	371	4,1
Csonoplya (Čonoplja)	3426	525	15,3
Doroszló (Doroslovo)	1497	719	48
Gombos (Bogojevo)	1744	853	48,9
Kúla (Kula)	17 866	2310	12,9
Kupuszina (Kupusina)	1952	1543	79
Nemesmilitics (Svetozar Miletic)	2746	1135	41,3
Őrszállás (Stanišić)	3987	304	7,6
Regőce (Ridica)	2011	177	8,8
Szilágyi (Svilojevo)	1219	603	49,4
Szivac (Sivac)	7895	355	4,4
Telecska (Telečka)	1720	1231	71,5
Veprőd (Kruščić)	1852	217	11,7
Zombor (Sombor)	47 623	2851	5,9

A tanulmányban részletesebben vizsgált két település Zombor és Kúla. A települések városi ranggal rendelkeznek, azonban a magyar nemzetiségűek aránya mindkét esetben meglehetősen alacsony értékeket jelöl: Zomborban 5,9%, mely az összlakosságból 2851 főt jelent, Kúlán pedig 2 310 fő magyar él, ami viszont a teljes lakosság 12,9%-a (STATISTICAL OFFICE OF THE REPUBLIC OF SERBIA 2012). Ez a két település a városi rangjuknak megfelelően, illetve községi, sőt körzeti szinten is kiemelt szerepük miatt biztosítani képesek a magyar kisebbségi kultúra megéléséhez szükséges széleskörű infrastruktúrát. Ennek megjelenési formája lehet egy magyar művelődési közösségi ház biztosítása, mely helyet ad a különféle hagyományőrző csoportok foglalkozásainak, lehet egy magyar nyelvű könyvtár fenntartása, vagy a magyar nyelven való oktatási és tanulási lehetőségek biztosítása óvodás szinttől, az általános iskolai magyar nyelvű tagozaton keresztül, – Zombor esetében középiskolai és felsőoktatás biztosítása is. Zomborban továbbá a legnagyobb vajdasági magyar pártnak a VMSZ-nek helyi szervezeti irodája is megtalálható, ahol élénk kisebbségi politikai élet folyik, és több módon igyekeznek segíteni és támogatni a helyi (és az egész Vajdaságban élő) magyarságot pl. a VMSZ Női Fórum kulturális programjaival, vagy egyéb tájékoztató jellegű lakossági fórumokkal.

A kisebbségi létben, így a kulturális megmaradásban is ezért jut megkérdőjelezhetetlen szerep e városoknak, emiatt tartottuk fontosnak Zomboron és Kúlán keresztül bemutatni Nyugat-Bácska kisebbségi kulturális életét és az ennek kereteket adó intézményrendszert. Mindkét település jelentős magyar kulturális vonzáskörzettel is rendelkezik, részben a kínálkozó magyar nyelvű oktatás lehetőségei miatt, másrészt olyan események jóvoltából, amelyek helyi szervezésűek, viszont több települést érintő programokat kínálnak (pl. találkozók, versenyek, megemlékezések stb.).

A tanulmányban igyekszünk egy komplex képet kialakítani az olvasóban a jelenlegi Nyugat-bácskai kulturális helyzetről, hiszen e terület egy meghatározó szeletét képezi a határon túli szórvány magyar közösségeknek.

4. A nyugat-bácskai kulturális intézményrendszer

Hasonlóan más kisebbségben élő magyarlakta közösségekhez, a nyugat-bácskai művelődési élet megnyilvánulásának mennyiségi és minőségi mérőszámát erősen meghatározza az adott körzetben (illetve az egyes településeken) élő magyarság lélekszáma. A körzetben élő legnépesebb magyar közösségek a két legnagyobb lélekszámú nagyvárosban; Zomborban és Kúlán élnek, viszont Bezdán, Kupuszina (Bácskertes), Bácsgyulafalva, Nemesmilitics és Gombos közösségei szintén meghaladják átlagosan az 1700 főt, de egyenként is elérik a legalább ezret a Szerb Statisztikai Hivatal 2011-es népszámlálási adatai szerint. (STATISTICAL OFFICE OF THE REPUBLIC OF SERBIA 2012)

A délszláv háború következtében a magyar kulturális intézményeket, műemlékeket ért károk, a médiumok beszüntetése és ellehetetlenítése, továbbá az anyaországba menekülők, majd onnan már vissza nem települők nagy száma anyagi és szellemi értelemben vett, nehezen pótolható veszteségeket okoztak egész Nyugat-Bácskának.

Napjainkban a kisebbségi terek művelődési élete összességében túlnyomórészt elkeserítő képet mutat, ennek ellenére azonban a magyar kultúra élni akarásról is bizonyosságot tesz, és szerencsénkre szép számmal maradtak (és vannak utánpótlásként is újabbak) olyan lelkes értékőrzők, és szemléletformáló önkéntesek, akik segítenek az önazonosság megélésében regionális szinten.

Magyarország 2004 májusától az Európai Unió tagja lett, amely új lehetőségeket hozott a határon túli magyarság számára is. Egyrészt ez lehetőséget adott a Kárpát-medencei összmagyarság virtuális integrációjára, kulturális modernizációjára (AGÁRDI P. 2005, GULYÁS L. 2004), a magyar állampolgársággal rendelkezőknek kiugrási esélyt adott a fejlett Nyugat irányába történő könnyített elmozdulásra, illetve közvetetten, de pénzügyi forrásokat jelentett a kisebbségi magyarok számára.

„A művelődési színterek ügye létkérdés a vajdasági magyar kultúréletben.” – olvasható a *Vajdasági magyar kulturális stratégia 2012-2018* című középtávú tervben (LOVAS I. (szerk.), 2011; p. 47.), mely jól megfogja a művelődési szervezetek, egyesületek és azok munkásságának jelentőségét és hasznosságát. A vizsgált tizenhat település közül, a Szerbiai Statisztikai Hivatal 2008-as évkönyve szerint, egyedül Regőcének nincs legalább egy hivatalosan bejegyzett művelődési szervezete sem, mely tény a kutatómunkában feltárt adatok is alátámasztják. Szerencsére az általános kép viszont azt mutatja, hogy a településeken legalább egy művelődési/kulturális egyesület működik, sőt, van, ahol több is (pl. Bezdánban a Helyi Művelődési Közösség és a Petőfi Sándor Művelődési Egyesület közös erővel tartja egyben a magyarok kulturális életét).

A Magyar Nemzeti Tanács 2010-ben meghatározta azokat a kulturális intézményeket, amelyek a magyar identitás megőrzésének és fejlesztésének szempontjából kiemelkedő jelentőséggel rendelkeznek. A kutatót települések közül Zomborban vannak ilyen intézmények, ezek a Laza Kostić Kultúr Központ, a Karlo Bijelicki Városi Könyvtár, a Zombori Levéltár és a Zombori Városi Múzeum. A művelődési egyesületek között a legnagyobb tagsággal és legaktívabb jelenléttel egyértelműen a kupuszinai Petőfi Sándor Művelődési Egyesület rendelkezik, majd ezt követi a bezdáni Helyi Művelődési Közösség, illetve a tartományi központban székelő Berta Ferenc Zsebszínház (LOVAS I. (szerk.), 2011). A művelődési egyesületeken belül a legjellemzőbb szakcsoportok a néptánc, a népdaléneklés, és a népzene, de kedvelt szakcsoport a kézimunkázók (szövés, kötés, hímzés, gobelinezés, foltvarrás, csuhébaba-készítés, gyöngyfűzés stb.), és az amatőr színjátszók köre, illetve akadnak az egyedibb érdeklődésűeknek megfelelő (néha csak időszakos jelleggel működő) társaságok, (sakk, teke, asztalitenisz klub...) is.

Természetesen a művelődési szervezetek helyet adnak független informatív tájékoztatóknak, magánszervezésű ünnepléseknek, és lebonyolítanak különféle tematikájú bálakat (pl. Arató-, Alma-, Kifli-bálók Gomboson az Arany János Művelődési Egyesület közreműködésével, Farsangi-, és Katalin-bál Kúlán a Népkörben, Szüreti-bál Kupuszinán stb.), valamint szerveznek irodalmi esteket is.

Értelemszerűen a nagyobb kultúregyesületek mellett megjelennek más szervezetek és társulások, melyek programjaikkal – illetve az évente megrendezett különféle „napok”, találkozók, időszakos kiállítások, vagy épp a településre jellemző ünnepek pl. a falualapításhoz kötődő Karó-ünnep Bácsgyulafalván stb. révén – szintén részesei a magyar önazonosság fenntartásának. A kifejezetten adott településhez kötődő legnagyobb tömegeket megmozgató események a két nagyobb városhoz kötődnek: az egyik, az évente megrendezett kúlai „Hagyományörző napok”, mely 2-3000 főt is vonz. Itt a folklór műsoron és a sportolási lehetőségen túl, a legnagyobb vonzerőt a birkapaprikás-főzőverseny jelenti. A másik esemény, ami Vajdaság-szerte ismert, és kétségkívül Nyugat-Bácska legnagyobb jelentőségű magyar kötődésű ünnepe, az a zombori Magyar Nap, melyet augusztus 20-án rendeznek. A magyar államalapítási megemlékezéssel egybekötött Szent István napon (ő a „kétornyú” katolikus templom névadója, ami részben helyet ad a programoknak), eddig legtöbb 13 nyugat-bácskai település képviseltette magát, azokkal a magyar nemzetiségű csoportokkal, akik a kenyérszentelést követő felvonuláson zenészek kíséretében, színes felvonuláson

vesznek részt. Ilyenkor a felvonuláson, a különböző települések eltérő népviseleteibe öltözött táncoló fellépők sorakoznak fel.

Több település (pl. Csonoplya, Doroszló, Szilágyi) rendelkezik Önkéntes Tűzoltó Testülettel. Ezek az önkéntes szolgálat mellett kulturális funkcióval is bírnak, így fontos szerepet játszanak minden település életében; jellemzően rendelkeznek fúvószenekarral, és bizonyos felvonulások, előadások keretében, de akár a halotti menetet kísérve is fellépnek.

A magyarság szellemi-kulturális értékein túl, a materiális emlékeket hivatott megőrizni és bemutatni a nyugat-bácskai körzetben több tájház (Bezdán, Doroszló, Gombos), melyekben nem csupán magyar tárgyi relikviák találhatóak, de Bácska több nemzetiségének emlékeivel is megismerkedhetünk. Továbbá Doroszlón található egy helytörténeti múzeum, és a zombori múzeumban pedig a magyarsághoz kötődő kiállítási részleg várja látogatóit. Ezek mindegyikében van a hivatalos cirill írás mellett magyar nyelvű feliratozás.

A kisebbségi magyarság művelődési életének fontos eleme a magyarországi állami ünnepek és megemlékezések megtartása, ezzel is erősítve a nemzeti egységesség tudatát, annak ellenére, hogy Szerbiában ezek nem munkaszüneti-, hanem normál munkanapok. A vizsgált települések többségében tartanak helyileg szervezett megemlékezési műsorokat, koszorúzásokat az 1848/49-es forradalom és szabadságharc alkalmából, ehhez kötődően megemlékeznek az aradi vértanúkról október 6-án (Zomborban viszont a helyi kötődésű Schweidel József vértanú emléktáblájának koszorúzására már 5-én sor kerül), és kisebb arányban, de 1956. október 23-t is felidéznek, azonban a legfontosabb ünnep a korábban említett augusztus 20-i államalapítás napja.

A nemzetiségi megmaradásban mindig is nagy szerepe volt az egyházaknak (itt főként a római katolikus egyházra gondolunk, ill. kisebb százalékban a református vagy evangélikus egyházakra), kiváltképpen egy olyan országban, ahol a többség vallása pravoszláv. A kutatás eredményei szerint napjainkban is igen erős a vallás szerepe a mindennapi életben, az egyház szerepe megkérdőjelezhetetlen a művelődés terén, fontos centripetális erővel bír a közösség összefogásában és a közösségépítésben:

- Egyrészt a tulajdoni viszonyai miatt, mint a korábbi egyházi fenntartású iskolák esetében, pl. Kupuszinán.
- Továbbá az istentiszteleteken való összejöveteli lehetőség miatt; mely eseményhez a templom, mint helyszín biztosított, a legfontosabb azonban, hogy a hívők magyar nyelven hallgathatják a liturgiát. Ugyan nem minden településen adott a lehetőség arra, hogy minden héten magyar nyelvű szentmise legyen (pl. az apatini Mária Mennybemenetele templomban háromhetente tartanak csak), de ahol megvalósul, ott ez is hozzájárul az identitásőrzéshez.
- A fentiekén kívül a családi körben megtartott egyházi ünnepek jóvoltából; legszélesebb körben a Húsvéti és Karácsonyi ünnepkörről, a Pünkösdről vagy a „kisebb” ünnepekről, mint Vízkereszt, Nagyböjt, Nagyhét, Kisboldogasszony, Nagyboldogasszony van szó, de akár a csonoplyai Szent Család-várásról, vagy a Sarlós Boldogasszony napi búcsúról, a külai Rókus búcsúról vagy a szilágyi Szent István napi búcsúról, de a keresztelőkörrel és házavatásokról is szólhatunk.

Az egyes plébániákon jellemző, hogy csoportfoglalkozásokat tartanak (pl. a gyerekeknek hittant tanítanak, gyermekműsort tanítanak be), vagy éppen kórusokat működtetnek, melyek egyházi ünnepeken, de akár szemléken is fellépnek. Az egyház a világi életben is megjelenik, a kupuszinai imacsoporthoz pl. imádkoztak, és egyházi énekeket is adtak már elő a Mária Rádióban, de már-már profán eseménnyé nőtte ki magát a búcsú jelensége is a kirakodóvásáraitól, melyeken szintén

adott a lehetőség a magyar közösségek kultúrájának megélésére. A kántoroknak szerepük van a környékbeli egyházi ünnepek és dalok gyűjtésében (Szalay Mihály - Bezdán), mindemellett a vajdasági magyar keresztény értelmiségieket civil szervezetbe gyűjtő Keresztény Értelmiségi Kör szintén jelentőséggel bír a magyar (illetve római katolikus) kultúra megőrzésében.

Az egyházi turizmus sem ismeretlen fogalom, a csíksomlyói búcsúra vezető „Feltámadási menet” déli útvonala pl. érinti Nemesmiliticset, – többek közt az áthaladó hívek és kegyeleti okok miatt újítták fel nemrég a helyi Kálváriát. Turisztikai látványosságnak számítanak települészerte a szentek szobrai, de egy-egy templomépület is építészeti érték.

A kisebbségi médiumoknak szintén nagy jelentősége van a nemzeti hovatartozás erősítésében, azon túl, hogy az anyaországi sajtóorgánumok széles spektrumából van választék, és a kisebb településeken élőknek is többé-kevésbé biztosított a hozzáférés. A magyarországi nyomtatott sajtó elérhető, de kevésbé jellemző olvasmány a vizsgált településen élőknek, ezeket többen online formában követik. A vajdasági nyomtatott újságok közül a legkedveltebbek a Magyar Szó, Családi Kör, Hét Nap, Jó Pajtás, illetve helyi/térségi jelentőséggel bíró lapok, pl. a Kúlai Kommuná, vagy a zombori székhelyű Dunatáj hetilap (volt), amely 2015 decemberében megszűnt forráshiány miatt, – ez utóbbi nagy felháborodást és csalódottságot váltott ki.

Nagyon fontos, hogy legyen önálló nemzetiségi média, hiszen ennek hiányában az nem egyéb, mint a „többségiek fordítói szolgálata” (*Kit érdekeli a (helyi) média?*, 2016). Online internetes oldalokról vagy televízióból szerzik be a legtöbben a napi információt; sokan olvassák a Vajdaság Ma és a Magyar Szó internetes oldalát. Többségében magyarországi televízió csatornákat néznek a vizsgált településeken élők, érdekes tehát, hogy gyakran jobban tisztában vannak az anyaországi eseményekkel, mint a Szerbiában vagy Vajdaságban történetekkel, vagy ezeket érintőkkel. Legnépszerűbbek a Duna Televízió, az M1, az ATV, de a kereskedelmi csatornákon sugárzott programokra is van érdeklődés, a helyiek közül pedig az Újvidéki TV-t (RTV), RTS-t nézik.

A rádióhallgatási szokások eltérőek, sokan hallgatnak anyaországi pl. Petőfi, Kossuth, vagy Bartók Rádiót, a Class FM, és a helyi Szerb Rádió és Televízió műsorait, vagy éppen horvát adókat. Sajnálatos módon a települési rádiókban alig jut egy-egy óra a magyar műsorok lejátszására, beolvasásra, sőt, a tartományi székhelyen még a magyar rádió is megszűnt, 2015 októberében. Látható, hogy a kisebbségi médiumoknak igen nehéz helyzetük van, és a kellő pénzügyi feltételek híján lehetetlen fenntartani intézményeiket. Pedig az anyanyelv, a nemzeti kultúra és az identitás megőrzésének aspektusából legalább annyira fontosak a (hely)történeti ismeretek, akárcsak a jelenkori események, viszont ugyan a többség számára lehet, hogy ezek nem is hordoznak mély jelentést, de a nemzetiség létét ez tükrözi (*Kit érdekeli a (helyi) média?*, 2016).

A vizsgált körzet településeinek többségében működik magyar nyelvű könyvállománnyal rendelkező könyvtári részleg (pl. Csonoplya), vagy teljes könyvtár (pl. Kúlai Népkör), esetleg több helyszínen is (Zombor: Bijelicki Károly Városi Könyvtár, Magyar Polgári Kaszinó könyvtára, Testvériség-Egység Ált. Iskola könyvrészlege). Ezekben szakkönyveken, lexikonokon kívül általános szépirodalmi témájú művek, verseskötetek, kortárs írók művei is vannak, és kölcsönözhetőek. Jellemzően a magyar művelődési otthonokban kapnak helyet, gyakran a helykihasználás miatt az olvasói tér egyben a művelődési ház egyéb funkciókkal ellátott tere is pl. titkársági iroda, szakcsoportok tevékenységének tere, de a könyvtár gyakran helyet ad olvasóköröknek, irodalmi esteknek és kiállításoknak is. A könyvállomány részben helyi adományokból, a határon túli magyarságot segítő ajándékozók felajánlásaiból, pályázati úton nyert könyvekből vagy egyéb helyről származik. Sajnos azonban ahol a magyarság számaránya alacsony, ott ahogyan oktatás sincs, könyvtár sincs, pl. Szivac.

Magyarnak lenni, a magyarsághoz tartozni, abban mutatkozik meg legfőképpen, hogy érzelmileg kötődünk a közös nyelvhez, a közös kulturális hagyományokhoz és a közös valláshoz. Mindez azt jelenti, hogy alapvető nemzeti hovatartozási kérdéskörbe tartozik a nyelvhasználat ügye, és az anyanyelvi oktatás. Egy '90-es években, a kisebbségi magyarság művelődési szokásairól elvégzett kutatás kimutatta, hogy az anyanyelv használata sokkal jelentősebb mértékben van jelen a rurális térségekben, mint a kulturális olvasztótégelyként felfogható városokban. Generációk közötti eltérések, és rétegkülönbségek azonban megfigyelhetők a falvakban is, tehát az olvasottabb, és kvalifikáltabb körökben erősebb a nemzeti azonosságtudat (AGÁRDI P. 2005).

A vizsgált térség egyébként is döntően vidéki attribútumokat mutat, a települések többségében pedig van valamilyen szintű oktatási intézmény (2. ábra). Azokon a településeken, ahol a magyarok aránya magasabb, – vagy a városi rang, a megfelelő infrastruktúra és a vonzáskörzetből érkező gyerekek miatt, – jellemzően van magyar óvoda és/vagy általános iskola (pl. Bácsgyulafalva, Bezdán, Doroszló, Kúla). Az iskolai magyar tagozaton minden tantárgyat magyarul tanulnak a gyerekek, de kötelezően tanulják a szerb, mint környezetnyelvet, és más idegen nyelveket is (M. CSÁSZÁR ZS. 2011). A Nyugat-Bácska körzet gyenge pontja, hogy egyedül Zomborban van középiskolai oktatás magyar nyelven (Dr. Ripp Rózsa Egészségügyi Középiskola), egyébként csak szerb iskolába vagy távolabbi városokba (Topolya, Zenta, Szabadka) tudnak járni. A magyar nyelvű főiskolai/egyetemi képzés lehetőségei is elég szegényesek; a PTE Egészségtudományi Kar által 2016 szeptemberétől meghirdetett Ápolás és betegellátás alapszakon Zomborban, vagy a Magyar Tanszéken Újvidéken van lehetőség anyanyelven tanulásra, – emiatt sokan Szegedre, Budapestre, vagy Pécsre mennek tanulni, esetleg más európai nagyvárosba.

Ellentmondásos képet mutatnak a magyar nyelv(ű oktatás) iránti érdeklődéssel kapcsolatos kérdéseinkre érkezett válaszok. Egyrészt, a vegyes házasságban élő szülők biztosítottabbnak érzik gyerekeik jövőjét, továbbtanulási lehetőségeit, ha az alapoktól kezdve szerb osztályba járnak, és a magyar nyelvvel legfeljebb nyelvápolás óra keretében találkoznak (de így az iskolai tanítás után, fáradtan, ez nem mutat nagy hatékonyságot). Másrészt viszont, az utóbbi időben megnövekedett a magyar nyelv iránti érdeklődés, és olyan gyerekek, akik szülei vagy nagyszülei közt vannak magyar felmenők, de akár teljesen szerb családból kikerülők is nagy lendülettel tanulják a magyar nyelvet. Igaz, ennek nem a hirtelen jött hazafiasság a magyarázata, hanem inkább az a tény, hogy a magyar állampolgárság megszerzésével az illető könnyebben tud az Európai Unió nyugatabbi tagországaiban (nem Magyarország a cél!) munkát vállalni, a jobb életminőség reményében letelepedni.

Sajnos az egyre általánosabbá váló népességcsökkenés a magyarságot sem kíméli, így egyre nagyobb gondot okoz az új tanévben a minimális gyerekszám „összegyűjtése”, hogy elindulhasson egy-egy tagozat, vagy pl. Zomborban a Testvériség-Egység Általános Iskolában több évfolyamot kell összevonni némely tárgyból (pl. testnevelés, rajz, ének-zene), az egy-egy osztályba járó alacsony létszám miatt. Több településen a kihasználatlanság miatt megszűnt a magyar nyelvű oktatás, legfeljebb anyanyelvápoló szakkörök és plusz órák keretében van lehetőség magyar nyelven tanulni (pl. Apatin, Veprőd, Őrszállás, Szivac), viszont a helyiek szerint így is szépen lassan, de asszimilálódik a magyarság a többségi társadalomba, a magyar nyelv pedig – főleg a kétnyelvűség következtében – kikopik a mindennapokból. Amely településeken vagy szállásokon nem adott a magyar nyelven való tanulás lehetősége, onnan a magyar szülők igyekeznek a környező települések iskoláinak egyikébe járatni gyereküket, mely megoldásához nagy segítséget nyújtanak a különféle támogatási rendszerek; amelyek részben kisebbségsegítő szerb állami támogatások, másrészt anyaországi források.

2. ábra: Magyar nyelvű oktatási intézmények és kulturális egyesületek a vizsgált területen.

Magyarországon változatos forrásokból áll az a finanszírozási rendszer, mely támogatja a külföldi magyar kulturális életet, és segít megőrizni identitásukat, hiszen ez vállalása, feladata, de felelőssége is a határon túlra szakadt magyarok irányába. A kormányzati pénzügyi támogatásokon túl alapítványok, egyéb (politikai vagy magán) szerveződések, önkéntesek, de az egyház is fordít összegeket a művelődés támogatására, célozva leggyakrabban az oktatást, és ezt a célintézmények sikeresen ki is használják.

Ilyen többek között a Magyar Kormány nemzetpolitikai stratégiájához kapcsolódó célok megvalósulására létrehozott pénzalap, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., mely minden évben meghirdeti a „Szülőföldön magyarul” című programját, a nevelési, oktatási, taneszköz- és tankönyvtámogatáshoz, illetve hallgatói ösztöndíjhoz (pl. minden magyar tagozaton tanuló gyerek számára biztosít egy meghatározott összegű pénzbeli támogatást). A Magyar Nemzeti Tanács (amely Szerbia kisebbségi önkormányzati szerve, működését a szerb és magyar kormány is támogatja kb. 30-70%-ban) finanszírozza az iskolai „taxi szolgálatot”, hogy a vidéki gyerekek is eljussanak a magyar iskolákba. Az MNT intézményesült alapítványa, a Szekeres László Alapítvány is rendszeresen ír ki pályázatokat. Ezekkel az értékteremtő programok megvalósításán túl taneszközöket (pl. iskolapadok, székek, laptop) vásárolhatnak, vagy éppen a Magyarországra irányuló ki-

rándulásokat finanszírozhatják, de itt is lehet különféle ösztöndíjakra, oklevél-honosítási támogatásra, jogsegély-szolgálatra igényt tartani, illetve pályázni. A magyar nyelvű médiát, a kulturális rendezvényeket, az épület-felújításokat, vagy a szoboravatásokat is sok esetben támogatja a magyar állam.

5. Összegzés

Zombor és Kúla városai községi központok, a vizsgálati terület legnagyobb települései, ahol a nyugat-bácskai magyarság jelentős része él. A valamikori vármegyeközpontban, Zomborban megközelítőleg 6 százaléknyi a magyar lakosság aránya, mely több, mint 2500 főt jelent, míg Kúlán 2300 magyar lelket számlálhatunk. Ezek alapján kijelenthetjük, hogy a fentebb említett városok jól mutatják be a kutatott szórvány-magyar terület kulturális sajátosságait, értékeit földrajzi, politikai földrajzi kontextusban.

A magyar identitás megőrzésében megkerülhetetlen szerepe van a magyar nyelv, anyanyelv oktatásának, gyakorlásának. A vizsgált településeken egyaránt működik magyar nyelvű óvoda és általános iskola is, míg Zomborban középiskolai képzés és felsőoktatás is zajlik magyar nyelven, utóbbit anyaintézményünk, a PTE szervezi.

A hazai kultúra megjelenítése és ápolása elképzelhetetlen lenne megfelelő infrastruktúrális szervezeti rendszer megléte nélkül. Nyugat-Bácska kiváltságos helyzetben van, ugyanis a települések jelentős hányadában találunk magyar nyelvű művelődési intézményt, melyek a lehetőségeikhez mérten a legtöbb alkalmat biztosítják az anyaországi kultúra megőrzésében, továbbörökítésében. Mindezen kulturális intézmények működése megvalósíthatatlan lenne finansziális támogatások nélkül. Az anyagi biztonság megteremtése a legtöbb egyesületnek évről-évre kérdéses, de az anyaországi támogatási struktúra lehetővé teszi a pénzügyi hozzájárulás meglétét, megvalósítását.

Vajdaság észak-nyugati részén elterülő, erősen szórvány jellegű Nyugat-Bácska sokszor erején túl teljesítve tartja életben a magyar közösségeket, melyhez a szakrális és kulturális ünnepek, megemlékezések, emlékezeti helyek, kulturális programok megléte rendkívüli módon hozzájárul, így a magyar identitás jövője a vajdasági diaszpórában a közeljövőben is biztosítottnak tudható.

Irodalomjegyzék

- AGÁRDI P. 2005: A magyar kultúra és média a XXI. század elején. Pécs, PTE FFEK
- DIÓSI, V. 2008: Nyugat-Bácska magyar lakta településeinek gazdasági és társadalmi fejlesztési lehetőségei – In: SOMOGYI S. (szerk.): Évkönyv 2007. Regionális Tudományi Társaság, Szabadka
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/srb/rtt_evkonyv_2007/pages/011_Nyugat_Bacska_magyar.htm
(Letöltés dátuma: 2016.11.04)
- GAVRILOVIĆ, V. 2001: A Tiszai korona-kerület. – In: RADICS, K. (szerk.): Vármegyék és szabad kerületek I–II., Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen, pp. 349–354.
- GÁBRITY-MOLNÁR I. 2011: Az interetnikus konfliktusokról Vajdaságban 10 évvel a háború után. – In: KUPA L. (szerk.): Görbe háttal. Interetnikus konfliktusok Közép-Európában a múltban és a jelenben. Pécs, pp. 162–176.
- GULYÁS L. 2004: A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió rövid története 1997-2004. Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében. 2004. évi Évkönyv, Szeged, pp. 5-14.
- GULYÁS L. 2007: Történeti áttekintés. – In: NAGY I. (szerk.): A Kárpát-medence régiói 7, Vajdaság. Dialóg-Campus, Pécs-Budapest, pp. 76–148.
- KOCSIS, K. – KICOŠEV, S. 2006: Ethnic Processes in the Carpatho-Pannonian Area (1989–2002). – In: KOCSIS, K. *et al.* (szerk.): Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989–2002). MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, CD-ROM.
- KOCSIS, K. – KOCSIS-HODOSI, E. 1998: Ethnic Geography of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin, MTA, Budapest.
- KOCSIS K. – TÁTRAI P. – GÁBRITY MOLNÁR I. – TAKÁCS Z. 2013: A Vajdaságot érintő migráció s annak történeti előzményei. *Tér és társadalom*, 27/2, pp. 35-54.
- LÉPHAFT Á. 2011: Szerb térnyerés a Vajdaságban. *Közép-Európa Közlemények* 14-15, pp. 109–118.
- LÉPHAFT Á. 2014: A lehetséges autonómiák földrajzi alapjai a volt jugoszláv térben. – In: VÉGH A. (szerk.): A kisebbségek geopolitikája. VIII. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia, Pécs, pp. 44–67.
- LOVAS I. (szerk.) 2011: *Vajdasági magyar kulturális stratégia 2012-2018*. MNT Közigazgatási Hivatala
- LÓRINCZNÉ BENCZE E. 2010: Trianon és Magyarország déli határrégiói. *Közép-Európai Közlemények*, 3/4, pp. 69-76.
- NIEDERMÜLLER P. 2000: A nacionalizmus kulturális logikája a posztoszocializmusban. *Századvég* 16 (2000/tavaszi), pp. 91–109.
- M. CSÁSZÁR ZS. 2011: Kisebbség-oktatás- politika a Balkánon. *Közép-Európai Monográfiák, Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged*, p. 160.
- NORA, P. 2003: Emlékezet és történelem között. *Múlt és jövő*, 14/4, pp. 3-16.
- PAP N. 2013: Hungary, the Balkans and the Mediterranean. Publikon Books, Pécs, 212 p.
- SINKOVICS, F. 2005: Kíé lesz a Délvidék? (Online)
<http://www.demokrata.hu/cikk/kie-lesz-delvidek>
(Letöltés dátuma: 2016.11.04)
- STATISTICAL OFFICE OF THE REPUBLIC OF SERBIA 2012: 2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia, Population, Ethnicity, Data by municipalities and cities. Belgrád, 120 p.

<http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>

(Letöltés dátuma: 2016.11.18.)

TAYLOR, P. J. – FLINT, C. 2000: Political geography. Prentice Hall, 412 p.

TORSTI, P. 2004: History Culture and Banal Nationalism in post-War Bosnia. Southeast European Politics, 5/2–3, pp. 142–157.

Ism. (2016.02.27). *Kit érdekel a (helyi) média?* Vajdaság Ma (online).

<http://www.vajma.info/cikk/vajdasag/19765/Zombor-Kit-erdekel-a-helyi-media.html>

(Letöltés dátuma: 2016.03.29.)